

Alla Kozhinowa

Institute of Polish Language of the Polish Academy of Sciences, Kraków (Poland)

e-mail: alla.kozhinowa@jip.pan.pl

<http://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Nowe badanie dziedzictwa rękopisowego Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego

**“З рукапіснай спадчыны татарай ВКЛ: тэксты і даследаванні” /
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
НАН, Інстытут мовазнаўства, навук. рэд. І. А. Сынкова,
М.У. Тарэлка. Мінск: Беларуская навука, 2022, 177 с.**

A New Study of Manuscript Heritage of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania

"From the Manuscript Heritage of the Tatars of the GDL: texts and research" / The Center for Belarusian Culture, Language and Literature Research of the National Academy of Sciences of Belarus, Institute of Linguistics, science edit. I. A. Synkova, M.U. Tarelka. Minsk: Belarusian Science, 2022, p. 177

Recenzowana publikacja *Z rukapísnej spadčyny tataraj VKL (З рукапіснай спадчыны татарай ВКЛ)* jest pokłosiem konferencji naukowej, która odbyła się 16 lutego 2012 r. w Narodowej Akademii Nauk Białorusi (*Belaruskaja nauce ŭ kitarabach*) w związku z obchodzoną w 2022 r. 625. rocznicą umownej daty osiedlenia się Tatarów na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKL). Uważa się, że w 1397 r. wielki książę Witold sprowadził zza Wołgi kilka tysięcy Tatarów, następnie nadał im ziemie pod Wilnem i pozwolił praktykować islam. Od tego czasu niemal do XVI w. społeczność tatarską zasilali migranci, początkowo ze Złotej Ordy, a później z Chanatu Krymskiego. Stopniowo przechodzili oni z rodzimych dialektów turkijskich na języki środowiska – białoruski, a później polski. W Wielkim Księstwie Litewskim Tatarzy stworzyli własną literaturę: pisane po arabsku rękopisy w różnych językach, w tym białoruskim i polskim.

Kitabistyka, nauka badająca piśmiennictwo Tatarów, posiada długoletnią tradycję, a białoruscy naukowcy wnieśli do niej znaczący wkład. Recenzowany zbiór artykułów prezentuje materiały dotyczące języka białoruskiego – jednego z języków, w którym powstała znaczna część dziedzictwa rękopiśmiennego Tatarów WKL.

Recenzowana praca naukowa składa się z dwóch części. Pierwszą otwiera artykuł Iryny Synkowej dotyczący języka białoruskiego i rękopisów Tatarów WKL (Ирына Сынкова, *Беларуская мова і пісьмовая спадчына татараў Вялікага княства Літоўскага*). Autorka opisuje ewolucję języka białoruskiego w piśmiennictwie tatarskim oraz dowodzi, że rola tego języka nie ograniczała się wyłącznie do tekstów białoruskojęzycznych: wśród Tatarów WKL język białoruski pełnił funkcję społeczną i sprzyjał konsolidacji samej społeczności tatarskiej.

Z kolei Dzmitryj Radkiewicz w artykule na temat przekładów Koranu na język białoruski (Дзмітрый Радкевіч *Пераклады Каран на беларускую мову: гісторыя і сучаснасць*) porusza ciekawy i aktualny temat, dotyczący tego, jak w okresie od XIV w. i do dziś wierzący próbowali sami zrozumieć i popularyzować treść Koranu. Analizując tłumaczenia Koranu na języki Wielkiego Księstwa Litewskiego, należałoby jednak uwzględnić nowsze badania na ten temat (np. Kulwicka-Kamińska, Łapicz, 2022 itp.). Warto także wspomnieć o projekcie *Tefsir* (Projekt Tefsir [Zasób elektroniczny]), w którym również można znaleźć materiały dotyczące roli języka białoruskiego w przekładach Koranu. Dodatkowo, przywołując w tekście artykułu pracę Czesława Łapicza (przypis 20 na s. 23), należałoby uwzględnić ją w bibliografii. W artykule zwraca na siebie uwagę niezrozumiała wzmianka o przekładzie M. **Schrafenbergera** (М. Шрафенбергера – sic!) wśród innych przekładów biblijnych z XVI w. (przypis 13 na s. 22). O co chodzi autorowi? O wydawnictwo Marka **Szarffenberga** w ogóle czy o syna Marka Mikołaja **Szarffenbergera**, który wraz z bratem po śmierci ojca opublikował pierwsze pełne tłumaczenie Biblii na język polski? Wydaje się, że w obu przypadkach słuszniej byłoby mówić o Biblii Leopoldy czy Biblii Szarffenbergerowskiej, bez przypisywania tego tłumaczenia bezpośrednio wydawcy.

Artykuł Juryja Lauryka (Юрый Лаўрык, *Да пытання пра фарміраванне арабскаграфічнага сегмента кніжнай прасторы Вялікага княства Літоўскага ў XVI ст.*) stanowi udaną próbę ustalenia miejsca i roli Koranu w badanym okresie. Praca robi pozytywne wrażenie także ze względu na imponującą bibliografię (s. 51–56), którą śmiało można polecić każdemu rozpoczynającemu naukę kitabistyki.

Bardziej szczegółowy problem – analizę opowieści o Alim ibn Abi Talibie, pierwszym imamie szyickich muzułmanów (ucieleśnieniu cech rycerskich muzułmanina) – podejmuje artykuł Dzmitryja Sieuruka (Дзмітрый Сеўрук, *Герачныя апавесці пра Алі ібн Абі Таліба ў рукапісах беларускіх татараў*). Oprócz krótkiej analizy tekstowej autor publikuje transliterację łacinką dwóch tekstów i ich przekłady na język białoruski, co wydaje się szczególnie cenne dla badaczy nieznających arabskiej grafii, ponieważ wprowadza do użytku naukowego nowe pisane po arabsku teksty.

Ciekawy, chociaż krótki artykuł Janiny Korszunowej (Яніна Коршунова, *Знахарскіе і магіцкескіе тэксты в хамашле Стефана Богусевича 1834 г.*) został poświęcony jednej z tradycji tatarskiej kultury ludowej – znachorstwu i praktykom magicznym. Wydaje się, że artykuł byłby bogatszy, gdyby autor dodatkowo pokazał przenikanie się praktyk magicznych Tatarów z tradycjami słowiańskimi. Według

opinii badaczy (por. Kryczyński, 1938) leczenie u Tatarów litewskich odbywało się przede wszystkim za pomocą sposobów werbalnych z używaniem tekstów Koranu, o czym zresztą pisze autorka, podając bardzo wartościową listę tatarskich manuskryptów tego rodzaju. Inne sposoby kuracji znachorzy tatarscy pożyczili od ludności, z którą zamieszkiwali na tych terenach po sąsiedzku. Zwłaszcza manipulacje z jabłkiem w praktyce miłosnej wspominane w artykule (s. 88) były charakterystyczne także dla Słowian, w tym zamieszkujących tereny WKL (Tolstaâ, 2012, s. 608).

Wreszcie ostatni artykuł w pierwszej części (Роза Александрович-Туфкрэо, *Імёны на тарарскім рукапісе*), choć niewielki objętościowo, prezentuje informacje przydatne w badaniach genealogicznych i cenne, szczególnie dla historyków i kulturoznawców: korelacje nazw własnych z rękopisu z konkretną osobą.

Druga część publikacji autorstwa Michaiła Tarełki nosi tytuł *Беларуск-ататарскія рукапісы пастаўскага паходжання са збору Яна Адамовіча*. Poświęcona jest materiałom rękopiśmiennym z Postawskiego Regionalnego Muzeum Historii Lokalnej – 17 dokumentom, należącym niegdyś do mieszkańca miasta Postawy. Jest to praca bardzo ważna, gdyż proces opisywania (katalogowania) rękopisów tatarskich nie został jeszcze ukończony. Opracowanie niezwykle przydatnego dla wszystkich zajmujących się kitabistyką jednolitego katalogu rękopisów arabograficznych (Miškinenė, 2016, s. 55) pozwoliłoby w pełni zrozumieć i docenić wielkość i wartości rękopiśmiennego dziedzictwa Tatarów WKL. W ostatnim czasie znane zbiory są uzupełniane o nowe nabytki, nowe rękopisy i dokumenty pochodzące z rodzin tatarskich, domów gmin muzułmańskich, meczetów, muzeów. Wykonana przez M. Tarełkę praca wnosi znaczący krok ku powstaniu takiego katalogu.

Ponadto w analizowanym dziale znajduje się kilka tekstów znalezionych w opisywanych rękopisach: fragment kazania muzułmańskiego, tekst *Testament Duchowy*, a także nowotestamentowo-koraniczny apokryf *O narodzinach Jezusa*. Jak wspomniano powyżej, publikacje tego typu wydają się niezwykle cenne, gdyż pozwalają szerokiemu gronu badaczy zapoznać się z dziedzictwem duchowym białorusko-polsko-litewskich Tatarów.

Artykuły zawarte w książce ukazują jedynie niewielką część złożonego zjawiska, jakim jest pisane po arabsku rękopiśmiennictwo w językach słowiańskich – dziedzictwo nie tylko niedostatecznie zbadane, ale nawet nie w pełni skatalogowane. Poznanie go ukáže nowe perspektywy badacze i być może wzbudzi zainteresowanie czytelników nieobeznanych jeszcze z kulturą Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

REFERENCES

Belaruskaâ mova ŭ kitabah. Pobrano z: <https://www.facebook.com/885507174898944/photo-s/a.885514831564845/3752627471520219/?type=3>. (dostęp: 20.10. 2023) [*Беларуская мова ў кітабах*].

Projekt Tefsir. Pobrano z: www.tefsir.umk.pl (dostęp: 20.10. 2023)

Kulwicka-Kamińska, Joanna; Łapicz, Czesław. (2020). Zróżnicowanie formalne przekładów Koranu, *Litteraria Copernicana*, 1(33), s. 29–39.

Kryczyński, Stanisław. (1938). *Tatarzy litewscy*. Warszawa: Wydanie Rady Centralnej Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej.

Miškinene, Galina. (2016). Katalog arabografičnyh rukopisej litovskih tatar: Britanskaâ biblioteka i Belorusskij muzej im. F. Skoriny v Londone. [Мишкинене, Галина. (2016). Каталог арабграфічных рукопісэй літовскіх татар: Брытанская бібліятэка і Беларускі музей ім. Ф. Скорины в Лондоне]. *Litteraria Copernicana*, 2(18), s. 53–67

Tolstaâ, Svetlana (red.). (2021). *Slavânskie drevnosti*. T. 5. Moskva: Meždunarodnye otnošenîâ. [Толстая, Светлана (ред.). (2021). *Славянские древности*. Т. 5. Москва: Международные отношения].